

10. Райбедюк Г. Б. «Люби і знай свій рідний край»: навч. посібн.-хрестоматія з літератури рідного краю. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2021. 120 с. URL: http://idgu.edu.ua/proekt_regional-lit-and-art (дата звернення: 25.03.2026).

Олена Гаврилюк
(м. Вінниця)

ПРОБЛЕМА НАРОДУ І ЙОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В «ДУМІ-ПЕРЕСТОРОЗІ, ВЕЛЬМИ НА ПОТОМНІ ЧАСИ ПОТРІБНІЙ» ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

У творчості Пантелеймона Куліша химерно поєдналися і співіснують глибина смислів, яким дала життя енергія людської руки, і первісна незайманість природи, довершеність малюнка і потворна поламаність ліній. Усе, що він створив, – це намагання, за словами Ключевського, внести моральний порядок в анархію людських стосунків. М. Зеров підкреслював: «Кілька причин зложилося на те, що Куліш-поет і досі не зайняв належного йому місця в наших літературних оцінках. Одна з них (і можливо найголовніша) полягає в різкій окресленості, непримиренності його громадсько-культурної позиції, що раз-у-раз зачіпала українське громадянство, незмінно перешкоджаючи йому підійти до життєвого набутку письменника та супокійним настроєм» [1, с. 17; 8, 211–212].

Микола Хвильовий, характеризуючи творчість П. Куліша, зазначив: «Тільки він один маячить світлою плямою з темного українського минулого. Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента» [3, с. 13–14].

І. Франко зазначав, що Пантелеймон Куліш – це «перворядна звізда в нашому письменстві», вважав його за «справді національного писателя українського», схвально оцінив збірку «Дзвін» [5, с. 20, 288].

За Є. Маланюком, українська літературна мова мала «двоєдине джерело» й двох фундаторів – Шевченка («вибух національного підсвідомого») і, «поруч», Куліша – «перше (в добі Відродження) напруження національного інтелекту».

Вершиною творчості П. Куліша стала збірка «Дзвін» (1893), до якої увійшли також кілька поем. Як зазначив Є. Нахлік, автор «слухно застерігав проти „демона тьми”, сваволі низів, проти нових панів і бюрократів, які після перемоги повсталіх можуть прийти на зміну старим, скинутим, проти загрози неуцтва й занедбаня загальнолюдської моралі» [2, с. 21].

Поема «Дума-пересторога, вельми на потомні часи потрібна» належить до пізньої творчості Куліша, коли він перейшов від романтичного захоплення козачиною до тверезого історичного аналізу, прагнучи європейського шляху розвитку для України. Твір спрямований на виховання відповідальності у сучасників за майбутнє України, попередження про те, що нехтування національними інтересами заради особистих призводить до неволі. Це гостро критичний поетичний твір, у якому автор переосмислює історичну долю України. Автор застерігає від

саморуїнування, засуджує козацьку «руїну», старшинську жадібність та закликає до культурного самовдосконалення, до єдності й збереження національної пам'яті, відмовляючись від оспівування лише військової доблесті.

Твір написаний у формі думи, імітує народну поезію, але за змістом є філософськими роздумами та застереженням, а не епічним оповіданням. Поезія порушує межі романтичного канону. Автор робить аналіз причин занепаду України. Куліш ставить за мету «розбудити» націю, вказуючи на помилки минулого.

Філософсько-історична «Дума-пересторога, вельми на потомні часи потрібна» актуальна для теперішнього часу, вирізняється пророчими передбаченнями. У творі в умовних антично-біблійних назвах та подіях з римсько-юдейської старовини (придушення визвольного повстання) П. Куліш змалював своє бачення української історії XIV–XIX ст. Через алегоричне зображення (Римська імперія – загарбана Юдея – давньоєврейський народ) ясно вимальовується історія України, її народу.

У «Думі-пересторозі, вельми на потомні часи потрібній» поет порушує проблему народу і його національної еліти. Перед читачем розгортається трагічна картина повстання юдеїв проти Риму. У Єрусалимі – «городі», що «грішми брязкотів», майже кожен мешканець «засліплені мамоною мав очі». На вузьких вуличках «зборищах убогих», у пишноті «золотих палат», у злиденності «низеньких та сутемрявих хат» панувала атмосфера ненависті та жадоби. Найвищою метою, якої кожен хотів досягти, було багатство. Звичайно, у цьому не було нічого лихого, якби багатство було результатом наполегливої людської праці. Однак ніхто й гадки не мав ламати голову над удосконаленням господарської діяльності, розвитком освіти, науки, культури, оздоровленням суспільної моралі. Натомість «дурна луна» задрощів перетворювала чоловіка з образу і подоби Божої на «завидющу натуру». Людський розум «туман великий окривав». Неначе розбурханий вулкан, кипів народ гнівом, протестом, бажанням помсти. І от до цієї живої соціальної вибухівки із запаленими сірниками демагогії полізли хмари вождів. Вони задля швидкої та легкої наживи проголошували, що, лише проливши панську кров, можна зажити по-людськи. Устами давньоєврейського «пророка вбогого» (власного «я») письменник застерігав:

Ви правди хочете, громадського добра:

Не лізьте ж із ножем до панського двора [4, с. 409–415].

Куліш словами юдейського пророка застерігає українців: «Кривавим манівцем до щастя не дійти». Ця дорога веде до загибелі. Ватажки черні баламутили її словами «співів каламутних» і вели її серця «по предківських слідах „кривавих і безпутних”». У кожній голові більше не жив «здоровий товк», а в серцях затих «ужас крові». Перемогла «кобзарська проповідь» про помсту.

Це застереження мотивовано подвійно: моральними настановами християнства («Бо не впадає діл і подвигів благих дорогою гріха та звірства повершати») та історіософсько-дидактичною сентенцією про те, що «кривавим манівцем до щастя не дійти». Автор попереджав, що «на пожарах» братовбивчої війни може полягти «вся письменність» і що «безумна помста» «введе» співвітчизників «у темряву», а в разі перемоги збройного повстання запанує «демон тьми», який знівечить науку і дасть повсталим «за подвиги в нагороду» «руйновище пусте та голоднечу», бо «будуть з мужиків ті ж самі знов пани».

У західній літературі теж порушена тема повстань та наслідків для народу. Ось як звертається до народу шиллерівський шляхетний розбійник Карл Моор: *«Люди, люди! Брехливе лицемірне кодро крокодилаче! – каже він, засліплений образою й зненавистю, – Запалай вогнем, мужня стриманосте, обернись в тигра, лагідне ягнятко, і кожна жилка нехай налетиться люттю і загибеллю!»*.

А ось середньовічна Англія. Програма дій ватажка повстанців Кеда з історичної драми Шекспіра «Генріх VI» також моторошна:

*За мною всі, хто поважа народ!
В борні за волю покажіть себе.
Дворян і лордів поб'ємо, залишим
Лиш тих, хто носять латане взуття,
Бо це порядні люди...*

А в «Гайдамаках» Тараса Шевченка Тікич *«кров'ю червоніє», «палають і хатина, і будинок»,* перед нами страшна картина:

*Гнилий Тікич
Кров'ю червоніє,
Шляхетською, жидівською;
А над ним палають
І хатина, і будинок;
Мов доля карає
Вельможного й неможного...*
Отже, Україна програла.

Натомість поет-пророк проповідував *«просту путь»* до національного й соціального визволення – шляхом науково-культурного просвітництва, поширення ідей християнського братолюбства. Він переконував, що *«земної життя суть»* у *«праці праведній»*, у такій *«по – служі народу»*, *«щоб з неї всім було – і вбогим землякам, і дукачам – добро»*.

XIX ст. ще не могло дати нам державності, тобто того, без чого всі розмови про долю рідного краю залишалися лише найкращими побажаннями. А отже, Куліш кликав українців до роботи, щоб підготувати ґрунт для власного визволення. Він пояснює, що *«ми не малий народ»*, бо навіть *«зоставшись без церковного, політичного, воїнського і наукового переводництва»*, Україна відроджується. Він закликає земляків зробити так, щоб *«поламався усякий плуг, котрий не сам нарід-абориген собі викує»*. Але війна й насильство йому чужі. Він вірить, що відродження почнеться зі звеличення рідного слова й освіти, бо це *«сила невмируща»*, і ми *«тією силою дійдемо колись до того зросту, який сама природа нам на роду написала»*:

*Талан і доленьку ви держите в руках
Під вічним назиром всевидячого ока.
Робіть по правді всім – і тим, що у свитках,
І тим, що на свитки поглядають звисока,
– По правді, так, як нам Учитель повелів,
Що на хресті, мов тать, за праведність висів.
Не в золотій писі земної життя суть,
А в праці праведній, у послузі народу,*

*В тій послузі святій, щоб з неї всім було
– І вбогим землякам, і дукачам – добро* [4, с. 409–415].

«Дума-пересторога, вельми на потомні часи потрібна» Пантелеймона Куліша – це гостро критичний поетичний твір, у якому автор переосмислює історичну долю України. Автор відходить від ідеалізації козацтва, звинувачуючи тогочасну еліту у втраті державності через боротьбу за владу.

Куліш застерігає від саморуйнування, засуджує козацьку «руїну», старшинську жадібність та закликає до культурного самовдосконалення, єдності й збереження національної пам'яті, відмовляючись від оспівування лише військової доблесті.

Отже, П. Куліш стверджує, що сила народу – не лише в мечі, а в освіті, культурі та моралі.

Література

1. Зеров М. Від Куліша до Винниченка: нариси з новітнього українського письменства. Київ: Культура, 1929. 190 с.
2. Куліш П. О. Т. 1: Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади / упоряд., прим. Є. К. Нахліка, ред. тому М. Д. Берштейн. 1994. 750 с. *Твори: в 2 т.* / редкол.: І. О. Дзевєрін, О. Т. Гончар, Ю. Е. Григор'єв, В. Г. Дончик, М. Г. Жулинський та ін. Київ: Наукова думка, 1994.
3. Нахлік Є. К. Просвітительські ідеї в художньо-історіософській концепції П. Куліша. *Радянське літературознавство*. 1989. № 8. С. 37–44.
4. Куліш П. Твори. Т.1. Львів: Просвіта, 1908. С. 409–415.
5. Франко І. Зібрання творів: у 50-ти т. Т. 41. С. 20.

Гірявенко Марія
(м. Вінниця)

ОСМИСЛЕННЯ ЖІНОЧОГО ПИТАННЯ В ПОВІСТІ НАТАЛІ КОБРИНСЬКОЇ «ЯДЗЯ І КАТРУСЯ»

Метою роботи є прочитання й осмислення жіночого питання в повісті «Ядзя і Катруся» Наталі Кобринської. Важливе завдання – феміністичне прочитання твору, а саме: зчитування у ньому ідей, що відповідають проблематиці жіночої емансипації.

Актуальність роботи передбачає аналіз у контексті феміністичної критики тексту Наталі Кобринської й виокремлення у повісті проблем, що стосуються жіночого питання. Попри впізнаваність Наталі Кобринської як української феміністки, буде опрацьовано не стільки її ідеологічна діяльність з опором на відомий альманах «Перший вінок» та її вплив на тогочасне літературне жіноцтво, скільки проаналізовано творчий доробок письменниці у контексті такої активності.

Твір «Ядзя і Катруся» був підготовлений для польського альманаху «Dla głodnych» (1890), але за порадою Івана Франка письменниця розширила його до